

Demokratia ja informaatioyhteiskunta

Demokratia ja laaja kommunikaatio ovat monessa mielessä erottamat-
tomat kaksoset. Tämä yhteiskunta-
filosofian eräänlainen perustotuus
on nyttemmin uuden viestintäteknolo-
gian aikakaudella tullut varsin
populaariksi väitteeksi erityises-
ti ns. informaatioyhteiskunnan¹
puolestapuhujien argumentaatiossa.
Ajatus on esitetty siten, että
mitä enemmän informaatiota välite-
tään, mitä useamman ihmisen kans-
sa voidaan kommunikoida, sitä de-
mokraattisempi yhteiskunta on.
Kommunikaatiomahdollisuuksien kas-
vun uskotaan suoraviivaisesti yh-
distyvän demokratisoitumiseen,
sekä poliittiseen että sosiaali-
seen.

Usein ei kuitenkaan täsmälli-
sesti ole problematisoitu viestinnän
kasvun ja uusien kommunikaati-
ovälineiden luoman uuden sosia-
alisen vuorovaikutustilanteen
asemaa demokratisoitumisprosessis-
sa johtuen lähinnä siitä, ettei
demokratian kommunikatiiviseen pe-
rusolemukseen ole riittävän ana-
lyyttisesti paneudeuduttu.

Miten kommunikaation demokraat-
tisuus on pyritty esittämään?
Vanhakantaiseen liberalistiseen
ajatteluun nojaavassa argumentaa-
tiossa demokratian ja kommunikaati-
on yhteys on redusoitunut jok-

seenkin jäännöksettä suhteellisen
formaaliin ja abstraktiin sanan
ja viestinnän vapauteen. Sittem-
min tätä ajatusta on kehitetty ns.
pluralistisessa traditiossa hieman
positiivisemmän vapausideaan suun-
taan kiinnittämällä huomiota kansa-
laisryhmien reaalisiin tiedonväli-
tyksellisiin resursseihin² ja kansa-
laisten mahdollisuuksiin sitä kaut-
ta artikuloida ja valvoa omia poliittisia
intressejään.

Nyttemmin kommunikaatioproses-
sien demokratisointi on varsinkin
radikaalissa argumentaatiossa näh-
ty kansalaisten valvonnan ja aktiivisen
osallistumisen kysymyk-
senä, ja tätä viimeainittua nä-
kökulmaa edustanee ns. MacBride-
komission loppuraportti *Many
Voices, One World*.³

"Kommunikaation demokratisoimisen vaatimus sisältää useiden erilaisten viestintävälineiden käyttöön mahdollistamisen yhä useammalle ihmiselle; yhä laajenevia mahdollisuuksia kansakunnille, poliittisille voimille, kulttuurillisille yhteisöille, talousyksiköille ja sosiaaliryhmille vaihtaa informaatiota tasa-arvoisesti, ilman että heikompia sorretaan ja ilman että ke-
tään diskriminoidaan."

Näistä kolmesta näkemyksestä
tämä viimeisin on nähdäkseni lähinnä
demokratian toteutumisen
suhteen oikeaan osunut, ja sen sisältö
voitaneen yleisemmin tiivistää
seuraaviin kolmeen kohtaan:⁴

demokratisoitumiskehitys nähdään prosessina, jossa (i) yksilö otetaan kommunikaatioon mukaan aktiivisena osallistujana eikä pelkästään viestinnän kohteena; (ii) kommunikaatiossa vaihdettavan informaation sisältö ja relevanttius informaationa määrittyy kaikkien prosessissa mukanaolevien periaatteissa tasavertaisiksi tunnustettujen tarvevaatimusten perusteella; (iii) tiedonvälityksen vastuullisuus toteutuu edustuksellisen kontrollin ja sanktioivan osallistumisen kautta.

Ilmeisesti kommunikaatioprosessien tällainen institutionaalinen muoto luontevasti tukee demokratisoitumiskehitystä, koska väitteet (i)-(iii) sisältävät monia sellaisia konkretisointeja, joita demokratian käsitteellisesti välttämättömän keskustelevaluonne näyttää edellyttävän. Kuitenkin tiedonvälityksen sellaiseen institutionaaliseen järjestämiseen viittaavat seikat, jotka korostavat edustuksellisuutta, kontrollia, kansalaisten laajenevia mahdollisuuksia käyttää informaatiovälineitä sekä lisääntyvää artikuloivaa ja sanktioivaa osallistumista, määrittävät vain demokratisoimispyrkimysten ulkoiset minimivaatimukset, mutta sellaisina ne eivät paljasta demokratian ja kommunikaation suhteen olennaisinta, nimittäin sitä, miksi demokratia on poliittisen kanssakäymisen muoto, joka hakee olemassaololleen oikeutusta ensisijassa tasa-arvoisista ja laajoista kommunikaatio- ja vuorovaikutusprosesseista eikä esim. mistään "luonnollisista" ja legaalisisista oikeuksista. Ja miksi juuri oikeudenmukainen kommunikaatioprosessi (eikä esim. joidenkin perusoikeuksien määrittely ja legalisointi) on koko poliittisen ja sosiaalisen

demokratisoimispyrkimyksen kannalta ratkaiseva?

Perusteelliset vastaukset näihin kysymyksiin esittävät mielestäni sekä demokratian ja kommunikaation käsitteiden analyttisen ja teoreettisen suhteen että eettisesti pätevän perustelun sellaisten institutionaalisten järjestelyjen toteuttamiselle, jotka tiivistettiin yllä kohtiin (i)-(iii), ja jos on olemassa joitakin tiedonvälitykseen liittyviä "luonnollisia" oikeuksia, nekin saavat perustelunsa (eivätkä suinkaan ole perustelu!) samoista perimmäisistä tekijöistä.

Demokratia tarvekommunikaationa

Kommunikaatioteoreettisesti demokratian erääksi mielenkiintoisimmaksi ongelmaksi asettuu se, miten periaatteissa tasa-arvoisten kansalaisten ja kansalaisryhmien poliittiset preferenssit, toiveet, halut, intressit jne. (mitä näiden ajatellaankin tarkoittavan ja sisältävän) saadaan siirrettyä oikeudenmukaisiksi sosiaalisiksi päätöksiksi, joita sovelletaan yhteisön jäseniin. Tästä näkökulmasta demokratian ongelma on siten pitkälti päällekkäinen sen problematiikan kanssa, joka pohtii miten kansalaisten tarveilmaukset saadaan eettisesti perustellulla ja vääritymättömällä tavalla viestittyä siihen kollektiiviseen päätöksentekoprosessiin, jonka tuotokset pyrkivät joko tyydyttämään yhteisön jäsenten tarpeita tai normatiivisesti säätelemään heidän toimintaansa.

Jos demokratian ydinongelma halutaan tällä tavoin nähdä pitkälle identtisen oikeudenmukaisen tarvekommunikaation kanssa, problema-

tiikka tarkentuu seuraavaan: onko mahdollista määritellä aitoja kansalaisten tarpeita - olkootpa ne sitten yksilöllistä tai sosiaalista perua - sellaisessa järjestelmässä, joka perustuu jäsentensä kattavaan osallistumiseen ja jossa kansalaiset saavat vapaasti kommunikoida vaatimuksiaan päättäjille? Tai toisin lausuttuna: voidaanko esittää hyviä perusteluja väitteelle, että vain demokratiassa yhteisön tarvekommunikaatio mahdollistuu aidolla ja eettisesti hyvin argumentoidulla tavalla? Jäljempänä seuraavan tarkoituksena on esittää perusteluja edellisten kysymysten suhteen myönteiselle vastaukselle ja sen jälkeen pohtia, missä mielessä uusi viestintäteknologia edesauttaa tai haittaa demokrattista tarvekommunikaatiota.

Demokratiateoriaan liittyvän tarvefilosofian eräänlaisina ääripäinä voidaankin pitää juuri subjektiivis-empiiristä ja essentialistista koulukuntaa: edellisen mukaan jokainen itse on "tarpeensa paras tuomari", kun taas jälkimmäisen mukaan jonkinlainen "puolueeton tarkkailija" voi a priori määritellä objektiivisesti (tai pikemminkin paternalistisesti) muiden tarpeet riippumatta näiden omista tarvekäsityksistä aivan samalla tavalla kuin vanhemmat voivat määritellä lastensa todelliset tarpeet mitä tahansa nämä jälkimmäiset ilmoittavat itse haluavansakin.

Oma argumentaationi lähtee siitä väitteestä, ettei demokratiateorian kannalta relevanttia tarveproblematiikkaa voida nähdä sellaisena kaksikulotteisena asetelmana, jossa ratkaisevia olisivat joko empiiriset haluilmaukset tai essentialistiset tarvemääritykset, vaan legitiimisen demokrattisen politiikan taustalla

on pikemminkin näiden äärikäsitysten synteesi. Eräänlaiset *rationalisoidut tarpeet* ovat relevantimpia demokratian ongelmalle kuin subjektiiviset haluilmaukset tai paternalistiset tarveväittämät. Rationalisoituihin tarpeisiin perustuvaa argumentointia voidaan pitää kahden edellisen käsityksen synteesinä sen vuoksi, että vaikkei se pidäkään mahdollisena perustaa demokrattista politiikkaa harmitsemattomille, spontaaneille ja mahdollisesti impulsiivisille haluilmaisuille, jolloin poliittinen valinta ilmeisesti olisi luonteeltaan samanlainen kuin kuluttajavalinta, se ei myöskään hyväksy sitä väitettä, että oikeudenmukainen politiikka voitaisiin demokratiassa perustaa sellaisille essentialistisille tarveväittämille, jotka eivät nouse kansalaisten sosiaalisesta ja historiallisesta kokemuksesta ja jotka tuodaan poliittisten toimijoiden yhteisöön epähistoriallisina ikään kuin ulkopuolelta. Miten sitten määritellään nämä rationalisoidut tarpeet, joiden kommunikaatiosta yhteiskunnan demokratisoitumisprosessissa käsittääkseni keskeisesti on kyse?

Kun jotain poliittisessa relevantissa mielessä väitetään tarpeeksi, pitäisi tämä väite ymmärtää ikään kuin hypteesima, joka asetetaan sen poliittisen yhteisön testattavaksi, jolle se esitetään. Tällainen näkemys tunnustaa, että tarpeet ovat tietystä mielessä sosiaalisia silloinkin, kun ne tähtäävät ensisijassa esittäjien omien tarpeiden tyydyttämiseen (ja ovat siis ensisijassa itsekeskeisiä luonteeltaan, eli tyydyttävät pelkästään haluajansa tarpeita), ja että yksilön poliittisena tarvevaatijana on otettava huomioon muut samanlaisina tasa-arvoisina tarvitsijoina, joilla on vaatimuksia poliittisen

Jüri Arrak: Öövahimäng

yhteisön suuntaan ja joiden vaatimusten kanssa hänen omansa on sovittava yhteen jollakin oikeudenmukaisella tavalla. Näin ollen tarvevaatimuksen esittäjän on rationalisoitava oma vaatimuksensa sopuointuiseksi muiden tarvevaatimusten kanssa. Toisin sanoen hänen on saatava tarvevaatimuksensa sosiaalisesti hyväksytyksi. Sellainen tarvevaatimus, joka kenen tahansa yhteisön jäsenen autenttisen harkinnan mukaan on perusteltu ja joka voidaan siis katsoa yleistetyk-

si, on tarkoittamassani mielessä rationalisoitu tarvevaatimus.

Nämä viimeiset lauseet saattavat tuntua varsin epädemokraattisilta, jos ne esitettäisiin käytännön malliksi poliittisten vaatimusten artikuloimiseksi, sillä todellisuus lienee sellainen, että suurimmat tarvitsijat löytyvät useimmiten joukoista, joiden on enemmistöinäkin vaikea saada ääntään kuuluville. Se väite, että poliittiset tarvevaatimukset on rationalisoitava sosiaalisesti hy-

väksyttäväksi esittääkin ideaalin huomion niistä tekijöistä, jotka määrittävät tarvevaatimuksen oikeutetuiksi ja jotka implikoivat tuon tarpeen tyydyttämiseen tähtäävän normin. Ajatus on siis se, että jos jokin tarvevaatimus voidaan (habermasilaisesti ymmärrettävässä) ideaalisti tasavertaisista osallistujista koostuvassa keskustelutilanteessa tunnustaa rationaaliseksi, muiden tarvevaatimusten kanssa harmonisoituvaksi tarpeeksi (silloinkin kun se itsekeskeinen), se voidaan hyväksyä oikeutetuksi. Samalla-ainakin impliittisesti - tuon tarpeen toteaminen määrittää normin poliittiselle toiminnalle. Voidaankin esittää, että tällaisessa tarpeita pohtivassa keskustelutilanteessa, jossa keskustelijoiden "dialogiroolit" ovat siten jakaantuneet, ettei kukaan ole pelkästään käskyjen vastaanottaja ja ettei kukaan ole yksinomaan käskijä vaan jossa kaikki osallistujat ovat sekä "lainsäätäjiä" että säädetyn normin alaan kuuluvia subjekteja, muotoiltu normi on validi.⁶

Väitteeni on, että rationaalisten tarpeiden teoria esittää demokratian kannalta relevanteimman tarvefilosofian, jossa tarpeen käsitettä ei oteta annettuna ja staattisena vaan sellaisen verifiikaatio- ja määrittelyprosessin lopputuloksena, joka perustuu ratkaisevasti yhteisössä toimivan yksilön sosiaaliseen ja historialliseen kokemukseen.

Jos nyt yhdistäisimme edellisen argumentaation kiinteämmin itse demokratian teoriaan, päädyimme seuraavanlaiseen näkemykseen. Rationaalisten tarpeiden teoriaan nojaava demokratiakäsitys edellyttää demokratian ymmärtämistä enemmän *osallistumisen* ja *interaktion prosessina* kuin poliittisten vaatimusten rekisteröimisen mekanismina.

Varsinkin sellaisessa utilitaristisessa koulukunnassa, jossa subjektiiviset haluilmaisut on asetettu keskeiselle sijalle, demokratia on usein nähty teknisenä hallintoapparaattina, jonka avulla - kun se toimii hyvin - poliittiset johtajat ja hallitsijat ovat saaneet selville, mitä kansalaiset haluavat. Responsiivisuustavoitteen mukaisesti edelliset ovat jälkimmäisten sanktioinnin pelossa sen jälkeen pyrkineet nämä halut teknisesti mahdollisimman tehokkaasti toteuttamaan. Tällainen halujen reksiterisöimisen ja maksimaalisen tyydyttämisen demokratia on asettanut poliittiselle kommunikaatiolle vain yksisuuntaisen artikulaatiivisen tehtävän. Vaikka kansalaisilla poliittiselle eliitille suunnattuine haluineen onkin siinä keskeinen asema, yksilöllisen poliittisen toimijan kuva muodostuu kuitenkin varsin tyhjäksi ja passiiviseksi: hän valitsee mieluisimman ylhäältäpäin ennalta asetetuista vaihtoehdoista, jotka saattavat sisältää rationalisoimattomia ja yhteensopimattomia ehdotuksia toimintastrategioista tarpeiden tyydyttämiseksi. Poliittika olisi ainoastaan konsumerististen valintojen responsiivista tyydyttämistä, mikä onkin ollut tyyppillinen käsitys aikamme hyvinvointi-ideologialle.⁷ Poliittisten päätösten suhteen ainoa relevantti informaatio olisi tällöin se, että enemmistö preferoi jotain asetettua vaihtoehtoa joihinkin toisiin nähden, ja demokraattisen poliittisen kommunikaation tehtävänä on välittää tämä haluartikulaatio alhaalta kansalaisilta ylös päättäjille.

Näkemyksellä demokratiasta osallistumisen ja interaktion prosessina sitä vastoin esittää, ettei demokratian oikeutus ole niinkään ha-

Jüri Arrak: Pime kurnimängija

Tuinformaation välittäminen alhaalta ylös kuin kollektiivista päätöksentekoa edeltävän rationaalisten tarpeiden määrittäminen. Demokraattisen interaktion ratkaiseva tehtävä on tämän käsityksen mukaan siinä, että se toimii menetelmänä, jonka avulla kansalaiset tutkivat, testaavat ja oppivat preferoimaan rationaalisesti. Rationaalisessa demokraattisessa interaktioprosessissa kansalaiset oppivat, mitkä ovat - jokaisen ihmisen tasa-arvoisuus ja sosiaali-

suus huomioon ottaen - heidän omat ja heidän kanssaan samassa yhteisössä elävien "todelliset" ja eettisesti perustellut tarpeet, joiden perusteella, ja vain joiden perusteella validit demokraattiset poliittiset normit voidaan laatia.

Demokraattisen politiikan kommunikatiivinen rationaliteetti

Tässä vaiheessa voidaan huomaut-

taa, että "yleistettyjen" intresien realisoimiseen tähtäävän politiikan rationaliteetti on luonteeltaan sellaista, jota habermasilaisittain voitaisiin kutsua kommunikatiiviseksi rationaliteetiksi.⁸ Tällaisen logiikan mukaan etenevällä toiminnalla on tavoitteenaan yhteisymmärrys, eikä - kuten teknisen tehokkuusrationaliteetin mukaan etenevillä toiminnoilla - ympäristön tehokas hallinta ja hyväksikäyttö asetettujen yksilö- tai ryhmäetujen saavuttamiseksi. Niinpä kommunikatiivisesti rationaaliset toiminnot "nojaavat perusteluihin, joihin toinen osapuoli voi ja joutuu ottamaan kantaa, joko hyväksymään tai hylkäämään ne", eli kommunikatiivisesti rationaaliset toiminnot etenevät sellaisten normien mukaan, jotka voidaan hyväksyä järkevinä juuri jonkinlaisessa ideaalisessa tasa-arvoisten osallistujien keskustelutilanteessa; keskustelun kohteena voivat olla niin tosiasiaväittämät (kuten rationaalisisessa tieteellisessä keskustelussa) kuin normitkin.

Kommunikatiivisesti etenevän poliittisen prosessin eräs olennainen piirre on siinä, että keskustelutilanteessa, jonka tavoitteena on kollektiivinen päätös, osallistujat itse määrittävät päätöksen taustalle relevantin informaation. Poliittista informaatiota ei nimittäin tämän näkemyksen mukaan tuoda valitsijoille edeltäkäsän asetettujen vaihtoehtojen muodossa, jolloin päätöksenteon kannalta relevantti tieto olisi vain se, miten kansalaiset parivertailussa näitä annettuja vaihtoehtoja preferoivat, vaan kommunikatiivisesti etenevässä poliittisessä prosessissa relevantti tieto kansalaisten tarpeista il-

maantuu juuri interaktiivisessa keskustelutilanteessa, jossa rationaaliset perustelut vaatimuk-sille puolin ja toisin voidaan esittää.

Ajatus on siis se, ettemme voi päättää, mikä on relevanttia tietoa, ennen kuin olemme avoimessa ja tasavertaisessa keskustelussa todenneet ne tekijät, joita päätöksentekoon osallistuvat haluavat painottaa ja jotka näin ollen määrittävät sitä, mikä koetaan relevantiksi. Jos tällainen keskusteluprosessi saadaan konsturuoitua aidosti, päädytään siihen ideaalitalanteeseen, ettei siinä tapahtuvaan päätöksentekoon tuotu lisätieto olisi enää mitenkään muuttanut valinnan lopputulosta.¹⁰

Demokratian rationaalisuus perustuu ratkaisevasti kattaviin kommunikatiivisiin prosesseihin, joita myöten poliittiset tarvevaatimukset voidaan rationalisoivaan käsittelyyn tuoda ja joiden avulla perustelut voidaan saattaa yleiseen argumentaatioon testattaviksi.

Kuten edellä on todettu, kommunikatiivisesti rationaalilla demokraattisella prosessilla ei ole ai-noastaan mekaanista tiedon keräämisen ja välityksen funktiota, vaan niissä tapahtuvan tarvevaatimusten rationalisoinnin kautta kansalaisilla on mahdollisuus ymmärtää, että jokin yhteinen lopputulos on saavutettavissa ja että tuon lopputuloksen rationaalisuus ei perustu sen mahdolliseen satunnaiseen enemmistöä tyydyttävään ominaisuuteen, vaan siihen, että se juuri tällaisessa aidossa keskustelutilanteessa on saavutettu.

Informaatioyhteiskunta ja demokratia

Yhteiskunnallinen demokratisoituminen ratkaisevasti tarkoittaa siis

sitä, että kansalaisten rationalisoidut tarpeet ovat kollektiivisen päätöksenteon taustalla, jolloin heidän käyttäytymistään säätelevät normit ja yhteisössä suoritettu arvojen jako noudattavat sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Demokratian ongelman tällainen strukturointi näkee kommunikaatioprosessit erilaisessa valossa kuin pelkkä haluartikulaatiivinen demokratian teoria, kuten edellä on jo viitattukin. Tämä demokratian ja kommunikaation suhteen täsmäntäminen ja sen yhdistäminen ns. uusien viestimien tulemiseen on seuraavassa tarkemman tarkastelun kohteena.

Ensimmäiseksi on kiinnitettävä huomio siihen, että kaikki kommunikaatio edellyttää loogisesti jonkinlaista yhteistä kieltä kommunikoivien osapuolten kesken. Tämä tarkoittaa samaa kuin tiettyjen sääntöjen seuraaminen ja yksityisen kielen mahdottomuus. Tällä kommunikaation edellyttämällä yhteisellä kielellä en tarkoita vain pitäytymistä luonnollisen kielen semantiikkaan ja syntaksiin, vaan yhdyin V. Pietilän toteamukseen, että tämä kommunikaation edellyttämä "yhteinen ei ole vain yhteinen kieli sanan tavanomaisessa merkityksessä vaan se on laajempi kokonaisuus, josta on käytetty nimitystä kulttuuri, objektiivinen henki, intersubjektivisuus jne."¹¹ Itse käytän tästä yhteisestä nimitystä merkitysmaailma.

Esittelemäni rationalisoidun demokratiakäsityksen valossa tämä tiedotusopillinen triviaaliteotus näyttää kuitenkin erikoislaatuisena ja ainakin puhtaaseen responsiivisuuteen haluilmaisujen pohjalta pyrkivään demokratiakäsitykseen nähden erilaisena. Nimittäin tämä jälkimmäinen demokratiateoria näyttää tyy-

tyvän siihen merkitysmaailman minimivaatimukseen, että keskustellevilla osapuolilla on yhteisymmärrys vain tiedonvälityksen formaaleista säännöistä, eli että he pystyvät lähettämään ja vastaanottamaan sanomia, jotka toisaalta koskevat kansalaisten haluilmaisuja ja toisaalta ylhäältä alas suunnattuja päätöksiä.

Vaikka yhteisen merkitysmaailman luominen - silloinkin kun se on formaalia säännönseuraamista - aina edellyttää tietynasteista intersubjektivuutta ja yhteisiä kokemuksia, tekninen haluja tyydyttävä demokratia ei toimiakseen välttämättä edellytä kommunikaatiolta yhteisyyden *laajentamista* eikä poliittiselta kommunikaatiolta sen luomista minimalistisen merkitysmaailman yli. Riittää kun tietyssä sovitussa koodaus-dekoodaus -järjestelmässä voidaan haluilmaisujen olettaa kulkeutuvan yksiselitteisinä ja vääristymättöminä kansalaisilta hallitsevalle eliitille sekä normien ja arvojen jaon välittyvän yksiselitteisenä ja vääristymättöminä puolestaan päinvastaiseen suuntaan.

Kommunikaatiotapahtuman yksisuuntainen luonne näyttääkin sen vuoksi olevan riittävä haluresponsiivisen demokratian toteutumiselle, ja siksi demokratisoimisprosessi assosioituukin tässä paradigmassa lähinnä sen ongelman ympärille, miten tehokkaasti, virheettömästi ja laajasti tiedonvälityksen kanavat mahdollistavat tässä mielessä relevantin informaation keruun ja siirron. Itse demokraattinen prosessi siten olettaa kommunikaation edellyttämän yhteisyyden muualla luoduksi ja ottaa sen muuttumattomana ja muuntelemattomaksi ajateltuna omiin tarkoituksiinsa. Se

että ymmärrämme toinen toistemme haluja ja saamme tiedon niistä tehokkaita kanavia pitkin siirretyksi laajassa mittakaavassa on tämän käsityksen mukaan täysin riittävä kommunikatiivinen ehto demokratialle.

Rationalisoitujen tarvevaatimusten kommunikaationa käsitetty demokratiakäsite sitä vastoin edellyttää toisenlaista merkitysmaailmaa. Poliittista kommunikatiota tarpeiden rationalisoimisen ja yleistämisen prosessina ei voida erottaa kommunikoivien osapuolten yhteisestä sosiaalisesta kokemuksesta ja intersubjektiivisesti jaetusta todellisuudesta. Jotta tarvevaatimusten perustelut voitaisiin asettaa järkevän yleisen argumentaation kohteeksi ja jotta argumentaatiossa relevantti voitaisiin erottaa irrelevantista, edellytyksenä on merkitysmaailma, joka kommunikoivien osapuolten kesken on yhteinen muullakin kuin kielen formaalisäännösten tasolla. Sen vuoksi tässä mielessä ymmärretty tarvekommunikaatio on aidosti mahdollista vain interaktiivisena ja historiallisesti dynaamisena prosessina, jossa leikkavien sosiaalisuhteiden kenttä on alati laajeneva ja jossa tietoa ei liikutella ja tulkita vain ahistoriallisten ja abstraktien sääntöjen mukaan.

Tämän paradigman näkemys kommunikaatiosta interaktiona ei ainoastaan edellytä loogisena välttämättömyytensä konkreettisen yhteisyyden kautta syntyntä yhteistä merkitysmaailmaa vaan se koko ajan myös *luo* sitä. Keskeinen johtopäätös siis tältä osin on, että demokratisoitumisprosessi kokonaisuudessaan perustuu yhteisön merkitystäluevan infrastruktuurin jatkuvaan laajenemiseen ja elinvoimaisuuteen.

Tämä väite tuo meidät käsitteäkseeni keskelle uuden informaatioteknologian ja demokratian välistä problematiikkaa, ja tässä vaiheessa - olen samaa mieltä Lars Qvortrupin kanssa - keskustelu ei olekaan ensisijassa keskustelua teknologiasta informaatioteknologiana vaan olennaisesti¹² sosiaalisesta teknologiasta, jolla on ratkaiseva vaikutus ihmisten välisiin suhteisiin. Näyttää siis siltä, että uuden informaatioteknologian ratkaisevimaksi demokratiaa lisääväksi ominaisuudeksi muodostuu se, kuinka sen avulla pystytään kasvattamaan infrastruktuuria, joka luo yhteisössä intersubjektiivisesti jaettu- ja merkityksiä, mitä rationaalinen keskusteleva demokratia välttämättä edellyttää. Ratkaiseva kysymys voidaan siis asettaa seuraavasti: onko uusi viestintäteknologia viemässä tarvekommunikaatiota ideaalia puhetilannetta aidosti realisoivaan suuntaan, jolloin kommunikaatioprosessi kansalaisten ja päättäjien sekä eri kansalaisryhmien välillä muistuttaisi hyvin argumentoitua ja rationaalista keskustelua, vai vääristävään suuntaan, jolloin tiedon kulku olisi yksisuuntaistuvaa ja osa poliittisesta yhteisöstä toimisi yksinomaan relevantin informaation tuottajana ja määrittäjänä samalla kun osa saisi tyytyä informaation kuluttajan ja vastaanottajan rooliin. Tältä osin on siis kiinnitettävä huomio siihen - kuten Murdock mielestäni oikein toteaa¹³ mitä tarkoitetaan esim. sillä uutta informaatioyhteiskuntaa kuvaavalla väitteellä, että se mahdollistaa "laajan osallistumisen".

Ilmeisesti on totta, että uuden informaatioteknologian avulla yhteisössä voidaan liikutella yhä

suurempia määriä informaatiota ja että kansalaiset voivat esim. kotitietokoneidensa avulla valita heille tuotetuista vaihtoehdoista rationaalisen kuluttajan näkökulmasta mieluisimman tai ilmoittaa kantansa gallupdemokraattisissa kyselyissä. Mutta tällainen informaatio on fragmentaarista, ja sitä luonnehtii redusoituvuus kaksikohtioisiin valintoihin. Sen vuoksi sillä yksiulotteisena voidaan lisätä kansalaisten osallistumista vain sanan minimaalisessa ja erittäin ahtaassa merkityksessä.

Tällaista argumentointia poliittisen järjestelmän responsiivisuuden ja demokraattisuuden lisäämiseksi voidaan luontevasti nimittää elitistiseksi, koska se ei tarkoita osallistumisella kansalaisten mukanaoloa itse päätöksentekoprosessissa vaan puhtaasti haluperusteista intressiartikulaatiota eikä näe kansalaisten politiikan tuottajan vaan yksinomaan sen kuluttajan.¹⁴ Murdock onkin osuvasti sanonut, että kansalaisyhmittä tällä tavoin strukturoidussa kommunikaatiossa "nähdään vain - kuluttajien ominaisuudessa, ja niille osallistuminen on yhtä kuin yksilöllisen preferenssin ilmaiseminen. Ne ylistävät kokemuksen ja tiedon privatisoitumista vastakohtanaan osallistuminen kollektiiviseen toimintaan ja oppimiseen. Lisäksi ne rajoittavat mukanaolon valinnaksi niiden vaihtoehtojen kesken, jotka annetaan kommunikaation käynnistäneiden organisaatioiden puolelta".¹⁵

Jos uuden teknologian tuoma "osallistumisen laajennus" tarkoittaa vain tätä kapeaa kuluttajaosallistumista, eivät kansalaiset myöskään voi olla tasa-arvoisesti mukana poliittisesti relevantin informaation muodostami-

nessa. Kuten on tyypillistä asymmetrisille valtasuhteille, ne jotka kontrolloivat keskeisiä resursseja kommunikaatioverkossa, määrittelevät luonnollisesti ylhäältäpäin sen, mikä kelpaa "informaatioksi" ja mikä ei. He määrittelevät sen yhteisen kielen, johon eri kanavia pitkin siirtyvän tiedon on mukauduttava, tai ainakin sen järjestämisen edellyttävät keskeiset symbolit ja merkitysyhteydet.¹⁶

Tässä kohdin lienee myös eräs niistä silloista, joita pitkin "tekninen rationaliteetti" pääsee tunkeutumaan loogiselta olemukseltaan ei-teknisen politiikan toiminta-alueella. Jos teknistä taloudelliset yhteiskunnalliset sektorit kontrolloivat tiedonvälitystä ja siten ovat ensisijaisia merkitysyhteyksien määrittäjiä, myös kommunikatiivisesti etenevät sosiaaliset toiminnat (kuten juuri politiikka mutta myös koulutus, taide jne) pyrkivät sopeutumaan teknisten symbolien logiikkaan.

Demokratisoitumiskehityksen yhteydessä tulisikin kiinnittää huomio sellaisen viestintäjärjestelmien luomiseen, jotka eivät niinkään lisää informaatiota yksilöllisen kulutuskäyttäytymisen maksimoimiseksi, vaan demokratian ensi askeleena olisi tässä suhteessa pidettävä sellaisen järjestelmien konstruoimista, jotka edistävät laajojen kansalaisryhmien mahdollisuutta määrittellä se, mikä todella on relevanttia informaatiota ja mitkä symbolit ovat keskeisiä sen järjestämisessä. Ellei osallistumista uusien viestintäjärjestelmien kohdalla käsitetä tällaisena relevantteja symboleita luovana hankkeena, informaatioyhteiskunnassa ei ilmeisestikään tule

liikkumaan nykyistä enemmän kommunikoituvaa informaatiota vaan tulkitsematonta häiriötä. Tilanne muistuttaisi Baabelin tornia, ellei informaation olennaisesti kasvaessa vastaavaa merkitystä luovaa infrastruktuuria muuteta.¹⁷

Olkaamme siis selkeitä uusien viestintäteknologioiden ja osallistumisen suhteesta: niin kauan kuin ne eivät mahdollista aidosti keskustelemaa sosiaalista interaktiota, ne eivät suinkaan lisää todellista osallistumista tai kansalaisten vaikutusmahdollisuutta eliitin suuntaan. Tällöin tilanne pikemminkin on se, että vaalien kautta politiikkaan vaikuttavan "aktiivisen" kansalaisen illuusio siirretään sellaisenaan tiedonvälityksen alueelle, sillä molemmissa tapauksissa yksilö on vain valmiiden vaihtoehtojen kuluttaja ja ennemminkin kontrolloitu kuin kontrolloija. Vaikka onkin sanottava, ettei uusien informaatioteknologioiden esiinmarssi jälkiteollisessa yhteiskunnassa ole välttämättä epädemokraattinen ilmiö, on kuitenkin ilmeistä, että mikäli tiedonvälityksen muotojen muutos tulkitaan pelkästään informaatioteknologisena eikä lainkaan sosiaaliteknologisena tai ideologisena ilmiönä, uudet viestimet voivat ratkaisevasti edesauttaa epädemokraattista kehitystä. Paitsi että ne näyttävät toimivan sellaisen informaation välittäjinä, joka ei ole merkityksiä luovaa (mitä puolestaan olisi luonteeltaan holistinen ja osiinsa redusoimaton informaatio), ne näyttävät lisäksi privatisoitumista edistävinä syövän alaa yhteisiä merkityksiä luovalta infrastruktuurilta. Yhteisymmärrystä tavoittelevan politiikan kommunikatiivista rationaliteettia

ei edistä se, että poliittiset kansalaiset muuttuvat eristyneiksi elitistisesti asetettujen vaihtoehtojen konsumeristiseksi valitsijoiksi. (Tässä kohdin on kuitenkin syytä pitää koko ajan mielessä se, ettei oireita erehdytä luulemaan syyksi: lisääntyvä mediakulutus ei ole ns. privatisaatioilmiön syy vaan syvemmät yhteiskunnallisen ja kulttuurillisen muutoksen taustalla olevat syyt determinoivat privatisoitumista, yksilöllisten kokemusten nousemista sosiaalisia kokemuksia tärkeimmiksi.)

Kaiken kaikkiaan hypoteesini on, että jos informaatioyhteiskunnan tuleminen ja sen kehityksen logiikka tulkitaan yksinomaan teknologisena ilmiönä ja jos - mikä vielä pahempaa - siihen siksi liitetään puhtaasti tekniikan ehdoin määrittyvä *laissez faire* -kulttuuripolitiikka, uusien viestimien sävyttämä sosiaalinen todellisuus tulee puoltamaan vääristyneen keskustelutilanteen legitimoimista tavoittelavaksi ja hyväksyttäväksi sosiaalisen kanssakäymisen muodoksi kahdessakin mielessä.

Ensiksikin yksiulotteinen, konsumeristinen ja fragmentaarinen informaatiovaihto tulee supistamaan intersubjektiiivisesti jaetun ja yhteisen merkitysmaailman syntymiselle välttämättömän sosiaalisen kokemuksen alaa. Toiseksi se tulee polarisoimaan kommunikoivan yhteisön jäsenet toisaalta tiedon tuottajiin ja poliittisten vaihtoehtojen asettajiin ja toisaalta tiedon kuluttajiin ja passiivisiin valitsijoihin.

Ensimmäinen näistä kehitystendensseistä vääristää ideaalia keskustelutilannetta kommunikatiivisesti irrationaaliin suuntaan sen

vuoksi, ettei yhteisen merkitysmaailman puuttuessa ole mahdollista kommunikoida muille omien tarvevaatimusten painoja eikä määrittellä sitä relevanttia tietojoukkoa, joka on oltava oikeudenmukaisen politiikan formuloinnin taustalla. Kommunikatiivisesti rationaalinen argumentointi on siis pikemminkin epätodennäköistä, ellei peräti mahdotonta, kuin ilman muuta uusien tekniikoiden mukanaan tuomaa ja todennäköistä. Toinen mainituista kehitystendensseistä puolestaan estää ideaalin keskustelutilanteen välttämättä edellyttämän dialogiroolien tasaisen jakaantumisen. Tiedonvälityksellisesti polarisoituneessa yhteisössä toiset ovat käskijöitä ja toiset näiden käskyjen vastaanottajia, toiset kuuluvat eliittiin ja toiset vallattomaan massaan.

Jos siis edellinen kehityspiire ilmentää horisontaalia kommunikatiivista irrationalismia, on tämän jälkimmäisen kohdalla kyse vertikaalisesti vääristyneestä keskustelutilanteesta, ja molemmat vääristymät estävät demokration realisoitumista rationalisoitujen tarpeiden kommunikaationa. On siis varsin ironista, että monet tiedotusoppineetkin puhuvat uusien viestimien avulla keskenään keskusteleavasta laajasta yhteisöstä, jopa "maailmankylästä", ajattelematta ollenkaan sitä kommunikaation triviaalituutta, että tällainen keskustelu edellyttää intersubjektiivista merkitysmaailmaa. Kuinka laajasti yhteisenä se vaikuttaa esim. kehittyneiden ja kehitysmaiden ihmisten mielissä? Kuinka merkitysmaailmojen rajat on ylitettävissä pelkästään tuomalla kulttuurien välille tiedonvälityksen kanava?

Lopuksi

Eräänlaisena yhteenvetona voidaan esittää, että monet ongelmalliset piirteet informaatioyhteiskunnan demokratisoimisessa liittyvät seuraaviin tekijöihin:

- (i) on olemassa kahdenlaista informaatiota, yhtäältä teknistä fragmentoitunutta binääritietoa ja toisaalta holistista ja sosiaalista merkitystä luovaa informaatiota;
- (ii) tekninen binäärinen informaatio on viime kädessä loogiselta luonteeltaan samanlaista kuin tiedonvälitystä haittaava häiriö (noise), ja kun tällaista tietoa kohdistuu yksilöön liiallisesti, eli kun sen määrä suhteessa sitä järjestäviin symboleihin kasvaa liian suureksi, se muuttuu häiritseväksi;
- (iii) uudet viestimet oman teknisen luonteensa vuoksi edistävät paremmin juuri fragmentoitunutta ja binäärisiin valintoihin redusoituvan tiedon määrää kuin merkitystä luovan tiedon määrää yhteisössä;
- (iv) jälkiteollinen sosiaalinen ja kulttuurillinen muutos, joka yhtäältä determinoi informaatioyhteiskunnan syntyä ja kehitystä, supistaa samalla yhteisössä merkitystä luovan infrastruktuurin alaa ja edistää privatisoitumista.

Monessa suhteessa näiden tekijöiden yhteisvaikutus voitaisiin tiivistää siihen havaintoon, että yksinomaan tekniikan ehdoin syntyvä informaatioyhteiskunta altistuu patologiselle merkityskriisille, joka poliittisella tasolla ilmenee hallinnon legitimaatiokriisinä ja sosiaalisella tasolla anomisena vieraantumisenä. Tällä merkityskriisillä tarkoitan Ogburnin¹⁸

klassista teesiä soveltaen, että teknisen tiedon tuotanto kasvaa kiihtyvällä vauhdilla, kun merkitysmaailma - sekä merkityksiä luovien toimintojen välttämättömästi hitaan luonteen vuoksi että merkitystä luovan infrastruktuurin supistumisen tähden - ei pysty laajenemaan lähes ulkoonkaan samassa tahdissa tai se jopa pienenee. Näin ollen hitaasti kasvavan tai supistuvan merkitysmaailman päälle tulevan ja alati paisuvan teknisen tiedon määrä voi siten toimia häiriön kaltaisesti: ihmiset eivät pysty hahmottamaan tämän frangmentaarisin informaation osia järkeviksi kokonaisuuksiksi tai erottamaan merkityksellistä ja relevanttia tietoa irrelevantista. Lisäksi monet tätä informaatiota järjestävät symbolit ovat syntyneet heille vieraassa sosiaalisessa kontekstissa.

Tällaisessa merkityskriittisessä massayhteisössä joukkotiedotuksella on taipumus ottaa merkitystä luovan infrastruktuurin rooli itselleen. Kadottaessaan konkreettisen yhteyden sosiaaliseen yksilö alkaa hahmottaa entistä enemmän maailmaa ja sen tapahtumia, siinä liikuteltavaa tieto ja normistoa joukkotiedotusvälineiden maailmankuvan, niiden esittämien myyttien, sankaritarinoiden, analyyysien, elämysten jne. kautta. Yksilön yhteys sosiaaliseen kulkee siis "informaatioyhteiskunnassa" yhä enemmän ja enemmän epäsuoran ja ideologisen viestintäkontaktin kautta. Niiden avulla luotu merkitysmaailma korvaa aidosti konkreettisen ja interaktiivisen sosiaalisen toiminnan kautta luotua merkitysmaailmaa, mutta on tiettyssä mielessä alempitasoninen, eikä se pysty ottamaan massayhteiskunnalle tyypillisissä monimutkais-

ten sosiaalisuhteiden tilanteessa täysin aidon merkitystä luovan infrastruktuurin paikkaa.¹⁹ Informaatioyhteiskunnassa tämä pätee erityisesti siksi, että joukkoviestinnän sisältö polarisoituu toisaalta hyvin paikalliseksi ja toisaalta ylikansalliseksi, jotka molemmat ovat epäadekvaatteja konteksteja monien sosiaalisten ongelmien ratkaisuihin tarvittavien merkityskokonaisuuksien tuottajina.

Eräs demokratian monista paradokseista näyttää siis liittyvän edellä esitetyssä mielessä ymmärrettyyn merkityskriittiseen olotilaan. Paradoksi on siinä, että demokratia autenttisesti toimivana kommunikaatio-tilanteena näyttää edellyttävän sellaista merkitystä luovaa infrastruktuuria, joka on tyypillistä esiteolliselle ja staattiselle yhteiskunnalle: sosiaalisen läheisyyden verkkoa, identifikaation ja juurellisuuden tunnetta, suhteellisen staattista ja ristiriidatonta kulttuurikontekstia. Sitä vastaan se massayhteiskunta, joka demokratian poliittisena järjestelmänä on tuottanut ja jonka hallitsemiseksi sitä ylläpidetään, näyttää murentavan oman kehityslogiikkansa voimin demokratian edellyttämää merkitystä luovaa infrastruktuuria ja korvaavan sen joukkotiedotuksen luomalla, parhaimmassakin tapauksessa osittaisella ja abstraktilla yhteisyydellä.

Vitteet

¹ Eräs optimistisimpia esityksiä on MASUDA, Y. *The Information Society as Post-Industrial Society*. Bethesda, World Future Society, 1981.

²Ks. esim. LAZARFELD, P. & BERELSON, B. & MACPHEE, W. *Voting*. Chicago, 1954.

³*Many Voices, One World*. London/New York/Paris, Kogan Page/Unipub/Unesco, 1980, s. 173-4.

⁴Ks, esim. emt. s. 166 sekä WHITE, R. *Contradictions and Contemporary Policies for Democratic Communication. A Paper presented at the International Association for Mass Communication Research*, Paris, 1982.

⁵*Many Voices, One World* (emt. s. 172-3) näkee kommunikaation "as basic social and human right", samoin kuin Robert A. White, ems.s. 5.

⁶Käsittäkseni Jürgen Habermasin teorialla "ideaalien puhetilanteen" intersubjektiivisuudesta, Karl-Otto Apelin "Kommunikationsgemeinschaft"-käsitteellä sekä Kantin "Reich der Zwecke"-käsitteellä on kaikilla eräs yhteinen piirre: rationaalisen toimijan katsotaan olevan autonominen siinä mielessä, että hän käsittää sosiaalisen toimijana olevansa yhtäaikaaisesti normien laatija ja niiden alaan kuuluva subjekti. Sen vuoksi rationaalisen toimijan ei koskaan pitäisi käsitellä ketään toista pelkästään instrumentaalisesti vaan päämääräisenä toimijana, ikään kuin toisena "omana itsenään". Ks. HABERMAS, J. *Towards a Theory of Communicative Competence. Inquiry* 13., 360-375; APEL, K-O. *Transformation der Philosophie*. Frankfurt am Main, 1973; KANT, I. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten. Gesammelte Schriften, Band V*. Berlin 1908, s. 434.

⁷Tällaista hyvinvointivaltion kritiikkiä on tunnetusti esittänyt mm. LOWI, T. *End of Liberalism*. New York, 1972

⁸HABERMAS, J. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt am Main, 1981.

⁹GRONOW, J. Jürgen Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoria. *Sociologia* 4/1982.

¹⁰Keith Lehrer on esittänyt tämäntapaisesta yksityiskohtaisemman teorian artikkelissaan *Con-*

sensus and Comparison. A. Theory of Social Rationality teoksessa HOOKER, C.A. & LEACH, L.L. & MCCLENNEN, E.F. (eds.) *Foundations and Applications of Decision Theory. Vol I*. Boston, Dordrecht, 1978.

¹¹PIETILÄ, V. Tiedon siirtoa vai yhteisyyttä? *Tiedotustutkimus* 4/1981.

¹²"When discussing a possible better future, we must argue in social, not primarily technological terms. To make that future a reality, we have to act in social, not technological terms. Information technology is not a 'technological technology'. It is social technology." QVORTRUP, L. *The Information Age - Ideal and Reality. Paper presented at the International Association for Mass Communication Research*, Paris. September 1982.

¹³MURDOCK, G. Television tarve ja tarjonta. *Tiedotustutkimus* 4/1981.

¹⁴Länsimaisen demokratiateorian traditiossa ehkä klassisin esitys tällaisesta näkemyksestä on SCHUMPETER, J. *Capitalism, Socialism. and Democracy*. New York/London, 1942.

¹⁵MURDOCK, G., ems, s. 31-2

¹⁶Ks. tästä esim. HALL, S. Culture, the Media and the "Ideological Effect" teoksessa, CURRAN, J. & GUREVITCH, M. & WOLLACOTT, J. (eds.). *Mass Communication and society*, London, 1977, s. 327-331.

¹⁷Tässä suhteessa mielenkiintoisia huomioita on esittänyt Brenda Dervin artikkelissaan *Communication Gaps and Inequities: Moving toward a Reconceptualization* teoksessa DERVIN, B. & VOIGT, M.J. (eds). *Progress in Communication Sciences*. Vol II. Norwood, 1980, s. 73-112.

¹⁸OGBURN, W.F. *Social Change*. New York, 1922.

¹⁹KLAPP, O.E. Meaning Lag in the Information Society. *Journal of Communication* 2/1982.